

LOKALINIŲ MITŲ GYVYBINGUMO ATVEJIS: DRUSKININKŲ „KURORTINĖ“ PRADŽIA XVIII A.

JONAS DRUNGILAS

Nuo to laiko iš Dievo malonės esu sveikas ir nevarčiau jokių vaistų,
tik kasdieninėse maldose dėkoju Aukščiausiam, kad mūsų kraštą
apdovanojo tokiais stebuklingai gydančiais Druskininkų vandenimis.

Teodoras Narbutas, 1845 m.¹

Šiais žodžiais žymusis Lietuvos istorikas romantikas Teodoras Narbutas (Teodor Mateusz Narbutt, Ostyk-Narbutt, 1784–1864), kuris 1814 ir 1816 m. gydėsi Druskininkuose, nusakė savo sveikatos pagerėjimą, patyręs jį vartodamas tenykščius mineralinius vandenius*. Neatsitiktinai, o skatinamas šiltų jausmų ir prisiminimų minėtas istorikas rinko bei fiksavo istorinius duomenis, atsiminimus, pasakojimus apie šią vietovę, tad pagrįstai jį galima vadinti pirmuoju Druskininkų ankstyvojo – ikikurortinio laikotarpio istorijos autoriumi². Nuo 1838 m. (kurorto įkūrimo³) pamažu gausėjo Druskininkams šiam (kurortiniam) istorijos etapui skirtos pažintinės, balneologinės temati-

¹ „Dotąd zdrów z łaski Boga jestem, i żadnych nie używam leków, tylko w codziennych modłach składam dzięki Najwyższemu, że krainę naszą obdarzył tak cudownie leczącymi wodami w Druskienikach“ (Teodor Narbutt, „Do postrzeżeń lekarskich“, in: *Ondyna Druskienickich Źródła*, Grodno, 1845, zes. 1, p. 15.

* Nuoširdžiai dėkoju dr. Redai Griškaitei ir dr. Ramunei Šmigelskytei-Stukienei už patarimus ir istoriografijos nuorodas rašant šį straipsnį.

² Teodor Narbutt, „Wiadomość o źródłach słonych w Litwie“, in: *Ondyna Druskienickich Źródła*, Grodno, 1845, zes. 1, p. 17–25.

³ Įprastai istoriografijoje (pvz.: Zita Medišauskienė, „Gamtinės ir klimato sąlygos. Ištekliai“, in: Tamara Bairišauskaitė, Zita Medišauskienė, Rimantas Miknys, *Devynioliktasis amžius: visuomenė ir valdžia*, (ser. *Lietuvos istorija*, t. VIII, d. I), Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 74; Roza Gorjačeva, „Druskininkų mineraliniai vandenys: praeities puslapiai“, in: *Dainava: Džukų kultūros žurnalas*, Alytus, 2006, Nr. 1 (11), p. 14–15) pateikiamos dvi su Druskininkų kurorto įkūrimu susijusios datos: pirma – 1837 m. gruodžio 31 d., kai Rusijos imperatoriui Nikolajui I buvo pateiktas kurorto statybos projektas, antra – 1838 m. sausio 4 d., kai imperatorius šį projektą patvirtino. Manytume, kad kurorto įkūrimo data verta laikyti 1838 m., kai dokumentas teisiškai įsigaliojo.

kos literatūros, atsirado istorinių tyrimų⁴. Tuo tarpu ikikurortinis laikotarpis (ypač iki XIX a.) liko ganėtinai miglotas ir skurdus. Pagrindiniu pastarojo laikotarpio informacijos šaltiniu tapo Narbuto tekstai, kurie vėlesnių apie aptariamą vietovę rašiusių asmenų buvo savaip perinterpretuojami. Na, o atsiradęs istorinių duomenų stygius sudarė sąlygas šį „deficitą“ užpildyti rašiusiuju vaizduote. Antai nuo Narbuto laikų šios vietovės XIII–XVII a. istorija „apaugo“ naujais supainiotais faktais ir datomis⁵. Tačiau gerokai aktualesnis rašantiems apie Druskininkus buvo XVIII a., nes čia tarsi reikėjo atskleisti būsimąjo kurorto užuomazgas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) laikotarpiu. Juo labiau kad netrukus po Nepriklausomybės atgavimo Druskininkų istorijos entuziasto, rašytojo Romo Sadausko buvo „atrastas“ kvazidokumentas – 1794 m. birželio 20 d. dekretas, skelbiantis Druskininkus gydomąja vietove. Taip pažintinėje literatūroje ir enciklopedijose, kurios iš esmės reprezentuoja aptariamąjį laikotarpį, buvo sukurti ir perduodami Druskininkų kaip gydomosios vietovės trys XVIII a. mitai: 1) vietiniai valstiečiai Sūraučiai (Sūručiai) – druskos gamintojai ir kaimelio gydytojai; 2) 1789/1790 m. įvykę mineralinių vandenų tyrimai; 3) Druskininkų paskelbimas gydomąja vietove 1794 m.⁶ Verta pridėti, kad istoriografijoje

⁴ Plačiau kurortinio laikotarpio istoriografija aptariama: Elena Gineitienė, „Iš kurortinio gydymo Druskininkuose raidos iki tarybinio laikotarpio“, in: *Iš mokslų istorijos Lietuvoje*, Vilnius, 1960, t. 1, redakcinė kolegija Stasys Bizilevičius ir kt., p. 164–179; *Lietuvos kurortai. Bibliografinė rodyklė (1711–1967)*, sudarė Vytautas Kirsnyis ir Danguolė Baronienė, Vilnius: Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos ministerija, Valstybinė mokslinė medicinos biblioteka, 1969; Reda Griškaitė, „Mineralinis miestas“, arba *Kurortinės kultūros pradžia Lietuvoje = „Минеральное местечко“, или Начало курортной культуры в Лумве = „Mineralne miasteczko“, albo Początek kultury uzdrowiskowej na Litwie: Pagal Vasilijaus von Rothkircho rankraštį „Užrašai apie Druskininkus“*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 31–41.

⁵ Antai 1283, 1311 m. Šalčininkų (*Soleczniki*) paminėjimai tapatinami su Druskininkais (Teodoras Narbutas), taip pat jie buvo supainioti su panašų pavadinimą turėjusiu miesteliu, kuris 1628 m. priklausė evangelikams reformatams (Stanislovas Kolupaila, Bronius Kviklys), galiausiai jie sumaišyti su prie Vilniaus miesto buvusiais Druskininkais (Algimantas Miškinis); plačiau žr. Jonas Drungilas, „Keletas pastebėjimų dėl pirmojo Druskininkų paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose“, in: *Dainava: Dzūkų kultūros žurnalas*, Alytus, 2011, Nr. 1 (21), p. 17–21.

⁶ Pavyzdžiui enciklopedijose: Stanislovas Kolupaila, „Druskininkai“, in: *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 7, Kaunas, 1939, p. 39; Stanislovas Kolupaila, „Druskininkai“, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. 5, Boston, 1964, p. 356; *Mūsų Lietuva: Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, paruošė Bronius Kviklys, t. 1, Boston: Lietuvių enciklopedijų leidykla, 1964, p. 351; „Druskininkai“, in: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. I, Vilnius, 1966, p. 433; „Druskininkai“, in: *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 3, Vilnius, 1978, p. 175–176; Vincas Brazauskas, Kazys Misius, „Druskininkai“, in: *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 1, Vil-

iki šiolei neatsirado poreikio patikrinti šiuos faktus. Ilgainiui pastarieji mitai įsismelkė į miesto bendruomenės savimonę ir tapo miesto reklamos simboliais, juos sumaniai pritaikius ekonominiams interesams⁷. Taip šių mitų dėka yra kuriamas Druskininkų kaip ankstyviausio Lietuvos kurorto vaizdinys. Todėl šioje problematikoje pasitelkiami atitinkami tyrimo „instrumentai“: lyginant istoriografijoje pateikiamus ir XVIII a. istorijos šaltiniuose aptinkamus duomenis naudojamas šaltinių kritikos, o analizuojant Narbuto pateiktą Sūručio pavardę – etimologinis (istorinis-lyginamasis)⁸ tyrimo metodai, taip revizuojant visus aukščiau pateiktus mitus.

Taigi šio straipsnio tikslas – išanalizuoti ir verifikuoti, remiantis istoriniais šaltiniais, tris XVIII a. Druskininkų istorijos mitus, atskleidžiant jų ištaką, raidą ir paplitimą.

Sūraučiai (Sūručiai) – druskos gamintojai ir kaimelio gydytojai. Aprašydamas gydymosi eigą Druskininkuose Narbutas pamini savo „gydytoją“ – *Suruuti*, o kitame tekste paaiškina šios pavardės etimologiją: nurodydamas būdvardžio *surus* lenkišką atitikmenį, kai priesaga *-utis* arba *-wutis* pagal jį reiškė – vyresnysis, meistras, taigi *Suruutis* (vėliau prirašo *Surowiec*) atitiko vokiečių *Salzmeister* arba lenkišką *żupnik* – druskos kasyklos prižiūrėtoją⁹. Na, o tokia pavardės forma (*Sūrutis*) įsitvirtino lietuviškuose leidiniuose ir vietinėje bendruomenėje (pavyzdžiui, sanatorijos, vonių pavadinimuose), už kurios slėpėsi neakivaizdžiai Narbuto sufleruojama, o vėliau kitų rašiusiųjų recipuota šio asmenvardžio konotacija – „druskos

nus, 1985, p. 460; Bronius Kviklys, *Vilniaus arkivyskupija*, (ser. *Vilniaus provincijos bažnyčios*, t. V, d. 2), Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1985, p. 140.

⁷ Lokalinės kultūros ir ekonomikos glaudžias sąsajas taikliai nurodė Irena Regina Merkienė, „Lokalinė kultūra istorijos ir geografijos kontekste“, in: *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, Vilnius, 2007, Nr. 7 (16), p. 46.

⁸ Plačiau apie šį metodą žr. Birutė Kabašinskaitė, *Etimologija: Istorijos ir teorijos bruožai lietuvių kalbos kontekste*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.

⁹ „Tak więc korzystając jeszcze z ubiegającego lata, 1814 roku dnia 28 sierpnia wyjechałem z domu, a 30 przybyłem do Druskienik. Gospodarz do którego chaty we wsi zajechałem, nazywał się *Suruutis*, człowiek uprzejmy, usługny i wcale w wymaganiu nagrody umiarkowany. Ojciec znanego później Benedykta *Suruutis* czyli *Surowca* [...]“ (Teodor Narbutt, „Do postrzeżeń lekarskich“, p. 11–12); „Wiem, opowiadał dalej, że pan memu słowu zawierzysz, gdyż samo nazwisko moje *Suruutis*, oznacza przełożonego nad solą. S u r u s po litewsku słony, u t i s albo w u t i s przełożony starszyna, mistrz, więc S u r u u t i s znaczy to samo co po niemiecku S a l z m e j s t e r, *Zupnik*“ (Teodor Narbutt, „Wiadomość o źródłach słonych“, p. 22–23).

gamintojas“ ir „gydytojas“. Tad Sūručiai tapo vienu iš Druskininkų kultūrinio tapatumo ženklų.

Pradžioje stabtelėkime ties Narbuto užfiksuota *Sūručio* pavarde, nes šaltiniai pateikia visai kitokį vaizdą. Štai visuose XVIII a. Druskininkų kaimo inventoriuose fiksuojama tik *Surowiec* pavardės forma, o dabar tai atitiktų – Sūraučius¹⁰. Tačiau minėta pavardė yra ne lietuviškos (kaip bandė įrodyti Narbutas), o slaviškos kilmės, reiškianti „neišvirusi, žalia gira“¹¹. Beje, Druskininkų (*Druski*) kaimas, kuris pirmą kartą minimas 1635 m.¹², buvo lietuvių ir slavų kalbų paribyje. Tad nenuostabu, kad šiame kaime tarp pravardinės kilmės baltiškų pavardžių (pavyzdžiui, Dailidė – *Daylida*, *Daylidziuk*, Kriaunelis – *Krawnel*) pasitaikydavo ir slaviškų, kaip ir aptariamų Sūraučių atveju¹³. Kita vertus, tik tokios, o ne kitokios formos pavardės egzistavimą rodo šios pavardės išplitimas dabartinėse Druskininkų apylinkėse (*Sūrutis* ar panašiai skambanti pavardė Lietuvoje nesutinkama¹⁴). Be abejonės, Sūraučiaus (*Surowiec*) pavardės formą Narbutas žinojo, nes jis ją nurodė. Rašydamas LDK ankstyvojo laikotarpio istoriją jis susidūrė su senaisiais baltiškais kunigaikščių vardais, dievybėmis, turinčiais priesagą *-utis* (pavyzdžiui, vienas iš „didžiųjų dievų“ – *Ragutis*, kunigaikščiai – *Dangerutis*, *Jaunutis*, *Girstutis*, *Graželutis*, *Kęstutis* ir pan.¹⁵), kurios simbolizavo archajiškumą ir, matyt, jos istorikui kėlė susižavėjimą. Tad pagautas „lietuviškumo“ jausmo Narbutas Sūraučiaus pavardę perdirbo į Sūrutį.

Kaip aukščiau minėta, su *Sūručio* pavarde literatūroje įsitvirtino nuomonė, kad šie valstiečiai – druskos gamintojai ir pardavinėtojai. Nuodugniai peržiūrėjus Pervalko seniūnijos (kuriai priklausė Druskininkai) kaimų inventorių, juose užfiksuotas tik rūdininkas, dar XVII a. pabaigoje dirbęs šiai seniūnijai priklausančiame Polnicos (dab. Baltarusija – *Польниця*) kai-

¹⁰ Pervalko seniūnijos inventoriai ir kiti jos dokumentai saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – *LVIA*) Oginskių giminės fonde (1177), ap. 1, b. 534–658.

¹¹ Мікалай Васілевіч Бірыла, *Беларуская антрапанімія*, т. 2, Мінск: Выдавецтва „Навука і тэхніка“, 1969, p. 399.

¹² Jonas Drungilas, *op. cit.*, p. 20–21.

¹³ XVIII a. Druskininkų kaimo inventoriai; žr. *LVIA*, f. 1177, ap. 1, b. 562, l. 6v; b. 568, l. 6; b. 570, l. 15v.

¹⁴ *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 2: L–Ž, Aleksandras Vanagas (atsakingasis redaktorius), Vitalija Maciejauskienė, Marytė Razmukaitė, Vilnius: Mokslas, 1989, p. 858.

¹⁵ Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, redaktorių kolegija Egidijus Aleksandravičius ir kt., Vilnius: Mintis, 1998, p. 64; Teodoras Narbutas, *op. cit.*, t. 3, 1994 (žr. knygos priešlapiuose esančias genealogines lenteles); Teodoras Narbutas, *op. cit.*, t. 4, 1997 (žr. tome įdėtas Lietuvos kunigaikščių lenteles).

me¹⁶. Taip pat apie druskos gavybą Pervalko dvaro nuostatose niekur neužsimenama, nes kitu atveju dvaro administracija apie šią druskininkiečių veiklą būtų žinojusi ir užfiksavusi. Prie to galima pridėti, kad 1784 m. vykęs iš Gardino į Vilnių per Ratnyčią vokiečių gamtininkas Georgas Forsteris (Johan Georg Adam Forster, Förster, 1754–1794), vėliau dėstęs Vilniaus universitete mineralogiją, net nemini šalia minėto miestelio buvusio Druskininkų kaimo¹⁷. Netgi pats Narbutas, kaip jis rašo, naudodamasis buvusio Lydos pavieto ribų nustatymo teismo teisėjo 1826 m. Antano Kamienskiego užrašais pamini, kad Benedikto Sūraučiaus, tuomet gydžiusio Narbutą, tik senelis Jonas girdėjo gandus, kad kadaise čia buvo gaminama druska¹⁸. Tuo labiau, jei tokia veikla būtų vykdoma, ji būtų išlikusi vietinių valstiečių kolektyvine atmintyje. Kaip pavyzdį galima paminėti Stakliškių atvejį, kai vietiniai parapijiečiai 1775 m. (tai užfiksuota inventoriuje) ir dar 1792 m. (informacija pateikta botaniko, geologo Stanislovo Bonifaco Jundzilo¹⁹ (Stanisław Bonifacy Jundziłł, 1761–1847) atmintyje išsaugojo prisiminimus apie LDK didžiojo etmono Liudviko Pociėjaus sumanytą, XVIII a. antrame-trečiame dešimtmetyje čia veikusią druskos viryklą²⁰. Tiesa, enciklopediniuose tekstuose, kuriuose aprašoma, kad Druskininkuose buvo išgaunama druska ir ja prekiaujama, juose pridedama, kad pirmas ja prekiaavo Pranas Sūraučius, nors XVIII a. Druskininkų inventoriuose tokio asmenvardžio (*Franc, Franciszek*) nėra. Benediktas, kuris 1814 ir 1816 m. gydė Narbutą, kaimo inventoriuose minimas nuo 1784 m.²¹ Tad nėra jokių duomenų apie druskos gavybą ir jos prekiavimą Druskininkuose XVIII a.

Antra reikšmė, įsitvirtinusi su Narbuto tekstais, kad minėtieji Sūraučiai jau XVIII a. vertėsi žmonių gydymu. Vėlgi, greta aukščiau išsakytų pa-

¹⁶ „rudnik za danym listem swiętey pamieci i(ego)m(os)ci pana Kierdeia“ (LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 549, l. 8v).

¹⁷ *Georgo Forsterio laišakai iš Vilniaus*, sudarė, iš vokiečių kalbos vertė ir paaiškinimus rengė Jonas Kilius, Vilnius: Mokslo, 1988, p. 408.

¹⁸ Teodor Narbutt, „Wiadomość o źródłach słonych“, p. 21–23.

¹⁹ „Pospólstwo używało jey czasem w niedostatku soli do gotowania pokarmow, a pewna tradycya niesie, iż Ludwik Pociey hetman wielki litewski, będąc starostą stokliskim, doświadczał warzenia tey wody na sól, lecz gdy korzyść nie wyrównywała nakładom, dalszey około niey roboty zaniechał“ (Stanisław Bonifacy Jundziłł, *O zrzodłach słonych y soli Stokliskiey*, w Wilnie, 1792, Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, Retų spaudinių ir rankraščių skyrius, B lenk.10/792, l. A_{2v, 3v}).

²⁰ Raimonda Ragauskienė, „Stakliškių istorinė raida iki XIX amžiaus“, in: *Jieznas. Stakliškės*, sudarytojas Juozas Pugačiauskas, in: http://www.llt.lt/pdf/jieznas_stakliskes/jieznas_raid.pdf, (2018-04-16).

²¹ LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 619.

stebėjimu, kad tokie atvejai turėjo būti išlikę žmonių atmintyje ir žinomi apylinkėse, pateiksime kitą argumentą. Štai iš Kuršo kilęs vokiečių kilmės medikas Karlas von Šionvogelis (von Scheunvogel, Schönvogel, 1749–1814) 1796 m. pirmą kartą kartu su kolegomis (su Schmidtu, Gardino miesto, ir Melinu, Rusijos armijos, vaistininkais) ištyrė ir aprašė Druskininkų mineralinius vandenius, pateikdamas pastebėjimą „apie dažną daugybės balandžių ir gyvulių keliavimą prie pirmojo iš šių šaltinių, kad atsigertų jo vandens“, kai apie Biržų mineralinius šaltinius jis rašė: „Jų veiksmingumas žinomas daugelį metų [...]. Kaimynystėje gyvenantys žmonės, Kuršo kunigaikštystės ir Livonijos gyventojai, tai naudoja su didžiausiu pasisekimu šitoms ligoms. Tai parodo patikrinti autentiškiausi faktai, kuriuos, esant reikalui, galima patvirtinti daugybės garbingų ir žinomų asmenų liudijimais“²². Pastebėtina, kad atliekami mineralinių vandenų tyrimai nebuvo vienadienis reiškinys. Jie truko atitinkamą laiko tarpą, kurių metu buvo tiriama jų cheminė sudėtis, taip pat buvo stebimos mineralinius vandenius vartojančių asmenų reakcijos, jų organizmo pokyčiai. Antra vertus, tyrimo metu buvo apklausiami vietiniai ir kitų aplinkinių kaimų žmonės, norint įvertinti jų pastebėjimus, pasinaudoti patirtimi. Tuo tarpu Druskininkų atveju duomenų apie žmonių gydymą medikas neužfiksavo, pastebėdamas, kad tik balandžiai ir gyvuliai keliavo prie mineralinių šaltinių. Vadinasi, kaimo gyventojai medikui nusakė gyvulių ir balandžių šio vandens gėrimą, tačiau dėl nežinojimo kaip ir kokias atvejais jį naudoti, vietiniai druskininkiečiai jo netaikė gydymui. Priešingu atveju, jei Sūraučiai būtų gyde – neabejotina, kad tai būtų užfiksuota, kaip Biržų atveju, tačiau to nebuvo. Juo labiau kad druskininkiečiai patys dalyvavo tyrime: buvo apklausti, stebėjo rezultatus, matė kaip vandenys buvo taikomi praktiškai. Greičiausiai visa tai įsisavinę ir gavę pata-

²² „des fréquentes voyages que font quantité des Colombes et de bestiaux á la première des ces Sources“, „leur efficacité reconnue depuis nombre d’années... Les habitans du voisinage, les Courlandois, les Livoniens en usent avec le plus grad succès, dans ces maladies; ce font des faits avérés á la plus grande authenticité, des quels on pourroit en cas de besoin, apporter les témoignages de nombre des personnes respectables et ramifications“ (*Remarques interessantes, et utiles sur différentes eaux minerals, qui se trouvent en Lithuanie. De leurs vertus, et des maladies auxquelles ells sont propres dont le tout est annoncé en abregé, dans l’avertissement ci-joint par Charles de Scheinvogel*, [Gardinas, 1796], Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 264–1384, l. 4). 1799 m. kūrėnėlis buvo perspausdintas, kurio tekstas šiek tiek išplėstas: *Observations particulières sur les bains de Baldonen en Courlande, et succinctement sur différentes autres sources minérales en Lithuanie, exposées en abregé par Charles de Scheivogel, membre de l’academie Roiale des sciences et des beaux artes de Prusse, Riga, imprimé chez Julius Conrad Daniel Müler, 1799.*

rimų Sūraučiai pradėjo taikyti gydymą vietiniams gyventojams ir garsas apie Druskininkų mineralinių vandenų gydomąsias savybes XIX a. pradžioje pasiekė ir Vilnių. Tad Sūraučiai mineralinius vandenius gydymui taikyti pradėjo po nuodugnių minėto mediko Šionfogelio tyrimų.

Vadinasi, su Narbuto tekstais išvirtinusi nuomonė, kad Sūraučiai buvo druskos gamintojai ir gydytojai, kaip rodo šaltiniai, buvo klaidinga. Mat išaiškėjo, kad Druskininkų kaime gyvenę Sūraučiai (kurių slaviškos kilmės pavardę Narbutas sulietuvino) gydymą vietiniais vandenimis praktikavo tik po 1796 m. vokiečių kilmės gydytojo Šionfogelio ir jo kolegų atliktų nuodugnių mineralinių šaltinių tyrimų.

Mineralinių vandenų tyrimai 1789–1790 m. Apie XVIII a. pabaigoje įvykusią Druskininkų vandenų apžiūrą pirmasis informavo Narbutas, kuris 1827 m. rašydamas pirmąjį *Lietuvių tautos istorijos* tomą nurodė: „Vienas kaimietis man pasakojo, kad valdant karaliui Stanislovui Augustui, maždaug prieš 38 metus, tai yra apie 1789 metus, kažkokie ponai, atvažiavę iš Gardino apžiūrėti mineralinių šaltinių“²³. Manytina, kad Narbuto minimi „ponai“ buvo valdovo pareigūnai (pavyzdžiui, revizoriai, komisoriai), 1789–1790 m. vykdę visuotinę dvarų iliustraciją LDK, kurie tenai atvyko apžiūrėti vietinių mineralinių vandenų ir įsitikinti, ar jie yra tinkami druskos gavybai. Tačiau pastaroji Narbuto pateikta informacija XIX a. penkta dešimtmetyje apie Druskininkus rašiusių autorių – Ksavero Volfango (Ksawery Wolfgang), Antano Hrinevičiaus (Antoni Hryniewicz), Izidoriaus Nahumavičiaus (Izydor Nahumowicz) ir kt., – buvo perdaryta ir pagražinta, performuojant tai jau į mineralinių vandenų tyrimus. Pastarieji autoriai, nors rėmėsi pateikta Narbuto žinute, teigė, kad 1790 m. į Druskininkus buvo atvykęs valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio dvaro gydytojas²⁴.

²³ Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, p. 375 (7 išnaša).

²⁴ „Slyszalem, iż w 1790 roku wody te roztrząsane były przez nadwornego lekarza króla polskiego, a nawet, że ich rozbiór drukiem ogłoszony został. Pisma tego przecież nie udało mi się wynaleźć“ (Ignacy Fonberg, *Opisanie wody mineralney Druskienickiey*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1838, p. 2); „Włóscianie atoli miejscowi twierdzą, iż przed laty 50 jeszcze zsyłany był przez króla Stanisława Augusta lekarz, dla przeświadczenia się o skutkach tej wody [...]“ (Ksawery Wolfgang, *O wodach Druskienickich. Dzielko dla chorych*, Wilno: drukiem A. Marcinowskiego, 1841, p. 19); „Pięćdziesiąt lat upływa jak wody Druskienickie wziętością swoją spowodowały badania pod względem chemicznym, ale ta praca zaginęła“ (Izydor Nahumowicz, *Sposob leczenia się mineralnemi słonemi wodami w Druskienickach*, Grodno: w Drukarni Zymela Typografa i Strift-Gisera, 1841, p. 1; Antoni Hryniewicz, *O wodzie mineralnej Druskienickiej*, Wilno: w Drukarni S. Blumowicza, 1842, p. 9).

Dar toliau nužengė įvairių lietuviškų enciklopedijų autoriai, kurie tvirtino apie 1789 m. Gardine vykusį seimą ir jo metu į Druskininkus apžiūrėti mineralinių vandenų atvykusį patį valdovą Poniatovskį (beje, tokia pat frazė taikoma 1796 m. Lietuvos generalgubernatoriui Nikolajui Repninui²⁵). Nors, kaip žinoma, Gardine seimai vyko ne 1789 m., o 1784 ir 1793 m.²⁶ Taip pat atmestinas teiginys, netgi, jei datos buvo sumaišytos, kad 1784 m. valdovas galėjo apsilankyti Druskininkuose, nes tais metais Poniatovskis iš Varšuvos į seimą Gardine vyko tokia kryptimi: Varšuva–Drohičinas–Branskas–Kobrynas–Pinskas–Ružanai–Slanimas–Nesvyžius–Naugardukas–Gardinas, t. y. visiškai aplenkdamas Druskininkus²⁷.

Grįžtant prie Narbuto paminėtos Druskininkų mineralinių vandenų apžiūros, manytina, kad jos nevertėtų tapatinti su kitais anuo metu atliktais detaliais mineralinių vandenų tyrimais. Mat šie tyrimai suaktyvėjo po Pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo, kai 1772 m. Austrijai atiteko garsiosios prie Krokuvos esančios Veličkų ir Bochnios druskų kasyklos, tuo laiku labiau buvo susirūpinta druska ir jos gavyba Respublikos teritorijoje²⁸. XVIII a. pabaigoje prasidėjo aktyvios druskos ir druskingų šaltinių paieškos Lietuvoje. Žinoma, kad šiuo laikotarpiu Vilniaus universiteto profesorių – fiziko Juozapo Mickevičiaus (Józef Rinwid Mickiewicz, m. 1817), chemiko italo Josepho Gerardo Sartoriuso (Sartoris, Sartori, m. 1799), o vėliau botaniko, geologo Jundzilo buvo ištirti Bagrėno, Birštono, Labūnavos, Nemunaičio, Stakliškių vietovių mineraliniai šaltiniai²⁹, kai Druskininkų vandenys tokio tyrimo veikiausiai nesulaukė. Manytina, kad Narbuto minima Druskininkų mineralinių vandenų apžiūra (nors apie ją vienalaikių ir vėlesnių šaltinių duomenų nerasta), buvo „žvalgybinio“ pobūdžio, kai at-

²⁵ Žr. 5 išnašą.

²⁶ *Chronologia sejmów polskich 1493–1793*, zestawil i wstępem poprzedził Władysław Konopczyński, (ser. *Archiwum Komisji Historycznej*; seria 2, t. IV, Nr. 3), Kraków: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948, p. 168–169.

²⁷ Adam Stanisław Naruszewicz, *Dyaryjusz podróży Jego Królewskiej Mości na Sejm Grodzieński*, wydała Magdalena Bober-Jankowska, Warszawa: Wydawnictwo Instytut Badań Literackich: Fundacja „Akademia Humanistyczna“, 2008, p. 399 (valdovo Augusto Poniatovskio kelionės žemėlapis).

²⁸ Ewa Danowska, „Poszukiwania soli w Polsce w drugiej połowie XVIII wieku“, in: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, Warszawa, 2014, t. 59, zesz. 3, p. 105–117.

²⁹ Libertas Klimka, Rasa Kivilšienė, „Gabinet fizyczny pod rządami profesora Józefa Mickiewicza (materiały do historii nauczania fizyki w Uniwersytecie Wileńskim)“, in: *Analecta. Studia i materiały z dziejów nauki*, Warszawa, 2003, t. XII, zesz. 1–2, p. 26, 66, išnaša 4; Stanisław Bonifacy Jundziłł, *op. cit.*, l. A_{2v, 3v}.

vykę revizoriai vizualiai apžiūrėjo šaltinius, apklausė vietinius valstiečius. Tuo tarpu pirmas detalus Druskininkuose esančių dviejų mineralinių šaltinių vandenių tyrimas buvo atliktas ir publikuotas 1796 m. minėto vokiečių kilmės mediko Šionfogelio, kurį greičiausiai XIX a. apie Druskininkus rašę autoriai klaidingai sutapatino su 1790 m. data.

Taigi Narbuto pateikta informacija apie Druskininkų mineralinių vandenių apžiūrą vėliau kitų asmenų buvo „išpūsta“ ir modifikuota, jai pritaikant „karališką“ dėmenį – valdovo asmeninio gydytojo arba paties valdovo lankymąsi minėtame kaime, taip parodant, kad jau tuo metu net karalius atkreipė dėmesį į šią vietovę.

Šiuolaikinis 1794 m. karališko dekreto „atradimo“ detektyvas. Iki šiol svarbiausiuose Druskininkus reprezentuojančiuose internetiniuose puslapiuose (pavyzdžiui, savivaldybės, viešbučių, muziejaus) šmėžuoja 1794 m. data, informuojanti, kad tada vietovė buvo paskelbta gydomąja. Abiejų Tautų Respublikos istorijoje šie metai reikšmingi dėl tuomet vykusio Tado Kosciuškos sukilimo, į kuriuos sumaniai buvo įpinta ir Druskininkų istorija.

1794 m. data aptinkama tik po Antrojo pasaulinio karo (iki tol įvairiakalbėje Druskininkams skirtoje literatūroje ji neminima) pirmuose pažintiniuose Druskininkų leidiniuose, kuriuos nuo 1956 m. rengė medikas Arolfas Medonis (kartu su Janina Jušenaite). Juose nurodoma, kad 1794 m. Druskininkai buvo paskelbti gydomąja vietove³⁰. Netrukus pastarasis teiginys įsitvirtino visose lietuviškose enciklopedijose³¹, o vėliau istoriografijoje³². Netrukus po Nepriklausomybės atkūrimo 1992–1994 m. vyko minėtos datos patikslinimas. Tad žvilgtelėkime, kaip rutuliojosi šios datos fabula.

Minėtos datos „tikslinimo“ pradžia reikėtų sieti su 1992 m., kai artėjant jos 200-ųjų metų sukakčiai pasirodė Druskininkams neabejingo ir šios datos pagrindinio „tikslinimo“ iniciatoriaus rašytojo Romo Sadausko tekstas. Jame rašytojas mini, kad dar 1987 m., minint kurorto 150-ties metų jubiliejų, į tuometinę Druskininkų valdžią kreipėsi Lietuvos istorijos instituto bendradar-

³⁰ Janina Jušenaite, Arolfas Medonis, *Druskininkai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956, p. 19; Arolfas Medonis, *Druskininkai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 7; Janina Jušenaite, Arolfas Medonis, *Druskininkų kurortas*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962, p. 26.

³¹ Žr. 5 išnašą.

³² Pavyzdžiui: Jurgis Bučas, „Senoji Lietuvos kurortų architektūra“, in: *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai: Urbanistika ir rajoninis planavimas*, Vilnius, 1990, t. 16, p. 111; Gintaras Šileikis, Albinas Visockis, *Lietuvos istorijos datos, įvykiai, faktai, asmenybės (nuo I amžiaus iki 1795 metų)*, Kaunas: Šviesa, 1998, p. 344.

bis Juozas Jurginis, siūlydamas kurorto įkūrimo datą nukelti į 1794 m., tačiau pasak publicisto, šis raginamas atsako nesulaukė³³. Po pusmečio Sadauskas, nesulaukęs vietinių druskininkiečių istorijos mylėtojų Jurgio Jančiausko, Vytauto Valentukevičiaus reakcijų, pats vietiniam laikraščiui parūpino išspausdinti dviejų istorikų – Varšuvos universiteto profesoriaus W. Olczewskio, pristatyto kaip žymaus Poniatovskio laikų specialisto, ir Vilniaus pedagoginio instituto docento Liudo Truskos nuomones dėl 1794 m. datos³⁴. Pagaliau 1994 m. balandžio 20 d. vietiniam žurnalistui pokalbyje su Sadausku prasiitarus, kad valdžia kurorto jubiliejų minės rugpjūčio-rugsėjo mėnesiais, šisai nustebė, kodėl ne birželio 20 d., nes tada pasirodė Poniatovskio dekretas³⁵. Ši istorija kulminaciją pasiekė 1999 m., kai Sadauskas vietinėje spaudoje informavo apie naują Maskvoje *Terros* leidyklos išleistą Poniatovskio atsiminimų leidimą, kurio antro tomo, išleisto 1996 m., p. 299 cituojami šie valdovo žodžiai: „1794 metų birželio 20 dieną aplankėme gydomaisiais vandenimis garsėjančią Druskininkų vietovę ir radome reikalą pasirašyti dekretą dėl jos paskelbimo gydomąja vieta su Komiteto ir Daktaro išlaikymu iš Karaliaus išdo“³⁶. Na, o su šiuo tekstu pamažu 1794 m. birželio 20 d. visur įsitvirtino³⁷ ir iki šiol Druskininkuose švenčiama kaip gydomosios vietovės „gimtadienis“.

Tokia yra formalioji šios datos atsiradimo siužetinė linija. Na, o detektyvinio žanro momentai prasidėjo ieškant Poniatovskio atsiminimų antrojo tomo. Pradžioje verta pastebėti, kad 1995 m. Maskvoje buvo išleisti valdovo atsiminimai rusų kalba (kaip savarankiška knyga), tačiau juose Druskininkai minimi nebuvo. Pradėjus ieškoti antro šių atsiminimų tomo, kaip

³³ Romas Sadauskas, „Artėja kurorto jubiliejus“, in: *Druskonis*, Druskininkai, 1992-07-17, Nr. 28 (149), p. 2.

³⁴ Romas Sadauskas, „Mūsų kurortui – 200 metų! Negi tai niekam nerūpi?“, in: *Druskonis*, Druskininkai, 1993-03-26, Nr. 8 (179), p. 5.

³⁵ Arūnas Zurlys, „Susitikimai su Romu Sadausku“, in: *Druskonis*, Druskininkai, 1994-04-20, Nr. 15 (238), p. 5.

³⁶ Romas Sadauskas, „Caras už karalių brangesnis“, in: *Druskininkų kronika*, Druskininkai, 1999-07-30, Nr. 30 (42), p. 2.

³⁷ Pavyzdžiui: *Druskininkų istorinis kalendorius*, parengė ir tekstus rašė Vytautas Valentukevičius, Druskininkai: Vija, 1999, p. 37; Algimantas Miškinis, „Druskininkai“, in: *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, I knyga, (ser. *Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. 2), Vilnius: Savastis, 2002, p. 301; *Knygelė apie Druskininkus*, sudarytoja Roma Dusevičienė, Druskininkai: Druskininkų miesto muziejus, 2005, p. 4; Ramūnas Povilanskas, *Kurortų istorija*, Klaipėda: EUCC leidykla, 2013, p. 67. Šią frazę aptinkame ir Druskininkų muziejaus puslapyje su „tikslia“ nuoroda: <http://www.druskininkumuziejus.lt/diuc/svarbus-druskininku-istoriniai-ivykiai-asmens/istoriniai-vykiai/druskininkai-paskelbti-gydomaja-vietove>, (2018-04-08).

nurodė Sadauskas, pasirodė, kad jų neturi nė viena Lietuvos biblioteka³⁸. Susisiekus su Druskininkų muziejaus direktoriumi (muziejaus internetiniame puslapyje cituojamas šis šaltinis), o vėliau su šių atsiminimų „radėju“ rašytoju Sadausku, paaiškėjo, kad nei muziejus, nei rašytojas knygos neturi. Galiausiai tarpininkaujant maskviečiui kolegai dr. Sergejui Polechovui buvo susisiektas su *Terra* leidyklos veiklą perėmusiu knygų klubu *Книгобек*, kurio atstovė informavo, kad tokios knygos leidykla neleido. Negalėdamas patikėti, kad šiais laikais gali būti kuriami šaltiniai, leidausi į istorinių duomenų ir šaltinių argumentų „labirintą“.

Pirma ir svarbiausia 1794 m. „aprašomiems“ įvykiams prieštaraujanti mintis – Poniatovskio atsiminimuose aprašomų įvykių chronologinė trukmė. Nepaisant, kad valdovas atsiminimus rašė nuo 1771 m. iki gyvenimo pabaigos, tačiau įvykiai juose užbaigiami 1778 m. (!)³⁹, tad apie 1794 m. paminėjimą negali būti ir kalbos. Netgi peržiūrėjus pirmą kartą 2012 m. prancūzų kalba pilnai išleistus Poniatovskio atsiminimus, Druskininkų juose nerasta. Antra vertus, stebina, kad cituojamame atsiminimų fragmente minimas tarsi valdovo užfiksuotas žodis „aplankiau“, kai 1794 m. vyko Kosciuškos sukilimas, o Poniatovskis tuomet buvo Varšuvoje ir šiuo Respublikai įtemptu laikotarpiu, kaip rodo istoriniai tyrimai, negalėjo tokio dekreto pasirašyti, juo labiau būti Druskininkuose⁴⁰. Neįtikinamai atrodo tvirtinimas, kad kaimelis, kuriame gyveno 5–6 valstiečių šeimos, netikėtai taptų gydomąja vieta. Taip pat keista, kad Narbutas, ypač mėgęs Druskininkus ir kaupęs apie juos visą medžiagą, tokios datos net nemini. Juo labiau kad toks įvykis kaip valdovo apsilankymas neabejotinai būtų išlikęs vietinių gyventojų atmintyje.

Beje, dėl Sadausko pasitelktų istorikų nuomonių. Kaip žinoma, Jurginis nepasizymėjo aktyviu archyvų lankymu, tad veikiausiai jei 1987 m. rašė tokį raštą miesto valdžiai, tai daugiau iš inercijos, kažkieno paragintas ar

³⁸ Станислав Понятовский, *Мемуары*, переводчик В. Савицкий, (ser. *Тайны истории в романах, повестях и документах*), Москва: Terra – Terra, 1995.

³⁹ Stanislas Auguste, *Mémoires*, éditées par Anna Grześkowiak-Krwawicz & Dominique Triaire, Paris: Institut d'études slaves, 2011, p. 23–27. Plačiau apie ankstesnių atsiminimų leidimus žr. Agata Roćko, „Powtórne światła polskiego tworzenie“ przez Stanisława Augusta w świetle jego odtajnionych pamiętników“, in: *Napis: Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej*, Warszawa, 2013, zesz. 19, p. 414–419.

⁴⁰ Zbigniew Góralski, *Stanisław August w insurekcji kościuszkowskiej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, p. 115–154; Bartłomiej Szyndler, *Powstanie kościuszkowskie 1794*, Warszawa: Ancher, 2001, p. 412–421 (žr. 1794 m. sukilimo įvykių „kalendorių“).

veikiamas pažintinių leidinių informacijos. Kai dėl minėto Olczewskio, tai tokio Varšuvos universiteto profesoriaus kaip istoriko nėra žinoma, o Truskos atsakyme išdėstyta, kad šią datą verta paminėti, tačiau abiejų asmenų pasisakymuose nėra detalizuota, kodėl turėtų būti minima 1794 m. data, nėra minimas nė vienas šaltinis, kuriuo būtų galima pasiremti ir patikrinti šios datos tikrumą. Galiausiai viską vainikuojantis loginis neatitikimas – Sadauskas pilną datą – 1794 m. birželio 20 d. – pirmą kartą pamini 1994 m., t. y. dar dvejiems metams iki pasirodant nebūtiems atsiminimams (1996 m.).

Tad šiuo atveju pasitelkus vietinę spaudą buvo sukurtas „pseudovykykis“, kurio dingstis – pažintiniuose leidiniuose atsiradusi 1794 m. data, o vėliau artėjantis kurorto „jubiliejus“ skatino ją patikslinti. Pirmiausia tam buvo pasitelktos istorikų nuomonės, kur nėra jokios faktografijos, šaltinio-tyrinės argumentacijos, po to nustatoma „priešlaikinė“ data – birželio 20 d. (dar iki išleidžiant nebūtus atsiminimus), pagaliau „atrandama“ tiksli frazė Poniatovskio kvaziatsiminimuose⁴¹. Taip XX a. antroje pusėje atsiradusi ir vėliau „patikslinta“ fikcinė 1794 m. birželio 20 d. data tapo Druskininkų „kurortinio“ įvaizdžio dalimi.

Išvados. Ikkurortinio laikotarpio Druskininkų istorija XIX ir XX a., neatsiradus poreikiui verifikuoti senų ir ieškoti naujų istorinių duomenų, „apaugo“ trimis kaip gydamosios vietovės mitais.

Pirmasis mitas (vietinė valstiečių giminė Suraučiai (*Surowiec*) – druskos gamintojai ir gydytojai) įsitvirtino su Teodoro Narbuto tekstais, kuris, kaip parodė šaltiniai, buvo klaidingas. Mat išaiškėjo, kad Druskininkų kaime gyvenę Suraučiai (kurių slaviškos kilmės pavardę Narbutas sulietuvino, paversdamas *Sūručiais*) gydymą vietiniais vandenimis praktikavo tik po 1796 m. vokiečių kilmės gydytojo Karlo von Šionfogelio ir jo kolegų atliktų nuodugnių mineralinių šaltinių tyrimų.

Antrasis (1789–1790 m. vykę mineralinių vandenų tyrimai) susiformavo, kai Narbuto pateikta informacija apie Druskininkų mineralinių vandenų apžiūrą, vėliau kitų asmenų buvo „išpūsta“ ir modifikuota, jai pritaikant „karališką“ dėmenį – valdovo asmeninio gydytojo arba paties valdovo lankymąsi minėtame kaime, taip parodant, kad jau tuo metu net karalius atkreipė dėmesį į šią vietovę.

⁴¹ Daugiau apie „pseudovykykius“ žr. Leonidas Donskis, „Gyvenimas pseudovykių pasaulyje“, in: *Klaipėda*, 2005-07-18, in: <https://www.delfi.lt/archive/gyvenimas-pseudovykiu-pasaulyje.d?id=7104623>, (2018-05-15).

Trečiasis (1794 m. birželio 20 d. Druskininkai paskelbti gydomąja vietoje) atsiradęs XX a. antroje pusėje pažintinėje literatūroje, o artėjant kurorto „jubilejui“ rašytojo Romo Sadausko buvo „patikslintas“ sukuriant „pseudoįvykio“ strategiją: a) pasitelktos istorikų nuomonės, b) nustatyta „priešlaikinė“ (prieš pasirodant šaltiniams, kuriuose bus minima) data – birželio 20 d., c) atrastas kvazišaltinis – valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio atsiminimai su tikslia citata, kur Druskininkai skelbiami gydomąja vietoje, kai tyrimas parodė, kad tokio šaltinio nėra, o 1794 m. birželio 20 d. – fiktyvi data.

Šių pseudodatu, įvykių nuoseklus išsidėstymas (vietiniai gydytojai (Sūraučiai) → mineralinių vandenų tyrimai (1789–1790) → gydomosios vietovės statusas (1794 m. valdovo dekretas)) rodo visuomenėje glūdėjusį troškimą turėti „seną“ (lietuvišką) kurortą, už kurio slypėjo ir politinės nuostatos: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gydomoji vietovė *versus* Rusijos imperijos kurortas.

A CASE OF VITALITY OF LOCAL MYTHS: THE 'SPA' BEGINNING OF DRUSKININKAI IN THE EIGHTEENTH CENTURY

Summary

The article dwells on three nineteenth and twentieth century myths about Druskininkai as a spa. The first myth (the local peasant family of Suraučiai, *Surowiec* in Polish, healers and producers of salt) became established in Teodoras Narbutas' texts, but the sources showed it was erroneous. It transpired that the family of Suraučius from Druskininkai (Narbutas Lithuanised the surname of the Slavic origin by turning it into *Sūrutis*) practised healing with water from local springs only after Karl von Schönvogel, a doctor of German descent, and his colleagues carried out an exhaustive analysis of the mineral springs in 1796. The second myth (analysis of the mineral springs in 1789/90) evolved when Narbutas's information on the analysis of the mineral springs in Druskininkai was later exaggerated and modified by adding the 'royal' element to it: a visit to the above-mentioned village by the king's personal doctor or the king himself, thus showing that as early as that even the king had paid attention to this location. The third myth (Druskininkai being declared a spa on 20 June 1794) appeared in reference literature of the second half of the twentieth century and, with the approaching 'anniversary' of the spa, was 'adjusted' by the writer Romas Sadauskas by employing the strategy of a 'pseudo-event': (a) resorting to the opinions of historians, (b) determining a

'premature' date, 20 June (prior to the appearance of the sources in which it will be mentioned), and (c) discovery of a *quasi*-source – Stanisław August Poniatowski's memoir containing the accurate quotation in which Druskininkai is declared a spa. Research shows that such a source does not exist, and that 20 June 1794 is a fictitious date.

A consistent sequence of these pseudo-dates and events – local healers (Sūraučius) → analysis of mineral springs (1789/90) → the status of a spa (the ruler's decree of 1794) – points to the hidden public desire to have 'an old' (Lithuanian) spa that also masked political attitudes: a spa of the Grand Duchy of Lithuania *versus* a resort of the Russian Empire.